

RIJEKA

OD PROPASTI AUSTRO-UGARSKE DO PRIKLJUČENJA ITALIJI (KRONOLOGIJA)

Igor Žic

*Kako sam u prošlom broju Sušačke revije iznio neka razmišljanja o situaciji u Rijeci i Sušaku nakon Prvog svjetskog rata, prvenstveno vezano uz D'Annunzija, vjerujem da bi jedna kronologija tih, vrlo zamršenih, događaja mogla biti od koristi svima koje ta tema zanima. Drugi povod moglo bi biti američko izdanje knjige engleske povjesničarke Lucy Hughes-Hallett *The Pike* – Gabriele D'Annunzio – Poet, Seducer & Preacher of War - izvorno 4th Estate, London, 2013., a sada Alfred A. Knopf, New York, 2013. Treći razlog mogla bi biti dobra fotomonografija Mimmo Franzinelli & Paolo Cavassini: *Fiume – L'ultima impresa di D'Annunzio*, Mondadori, Milano, 2009., koja uz dosta novih fotografija, iz privatnih arhiva, bilježi dramatične riječke događaje.*

1918.

10.-11. veljače. Gabriele D'Annunzio, Luigi Rizzo i Costanzo Ciano (zbog ovog događaja - grof od Bakra!; inače otac Galeazza Ciana, Mussolinijevog zeta i ministra vanjskih poslova Italije!) su s tri torpedna čamca MAS i 30 ljudi uplovili u Bakarski zaljev, gdje su u 1.15 lansirali torpeda na četiri broda. Viktor Car Emin u *Danuncijadi* piše: *Istina bilo je u tom pothatu i nešto smole. Prije svega umjesto očekivane ratne lađe naišli su na dvije trgovačke, a još je neugodniji slučaj htio da se od pet izbačenih torpeda nije rasprsnuo niti jedan. O događaju koji je kasnije dobio naziv Izrugivanje Bakra (*La Beffa di Buccari*) izdana je i knjižica, a D'Annunzio je napisao slavnu *Pjesmu Kvarneru*, koju je na hrvatski prepjevao Vladimir Nazor.*

1. ožujka. Nikola Polić tiskao je prvi podlistak *Sušačke subote*. S kraćim prekidima on je pisao tu razbarušenu kroniku pograničnog grada do travnja 1941. godine.

Svibanj. U kući Viktora Ružića, na Piramidi, održan je sastanak s ciljem organizacije rušenja Austro-Ugarske na području Sušaka i Rijeke. Sastanku je predsjedao Viktor Car Emin, a bili su prisutni: dr. Rikard Lenac, Gustav Brelić, dr. August Juretić, dr. Sobol, dr. Pošćić, dr. Korlević, dr. Pečarević, dr. Makso Rošić, dr. Andre Bakarčić, dr. Smodlaka, dr. Drinković, Viktor Ružić i Justin Cuculić te Čeh Jaroslav Kvapil, direktor

Narodnog kazališta u Pragu, a kasniji ministar. Na tom sastanku osnovana je Narodna organizacija na čelu s Androm Bakarčićem.

10. lipnja. Bojni brod *Szent Istvan* potopljen je kod otoka Premude torpedom s torpednog čamca MAS 21. To se smatra jednim od najvećih uspjeha talijanske ratne mornarice, koja i danas slavi taj dan. Kapetan čamca MAS 21, Luigi Rizzo, bio je predstavnik Messine i Rijeke u talijanskom parlamentu 1919. godine.

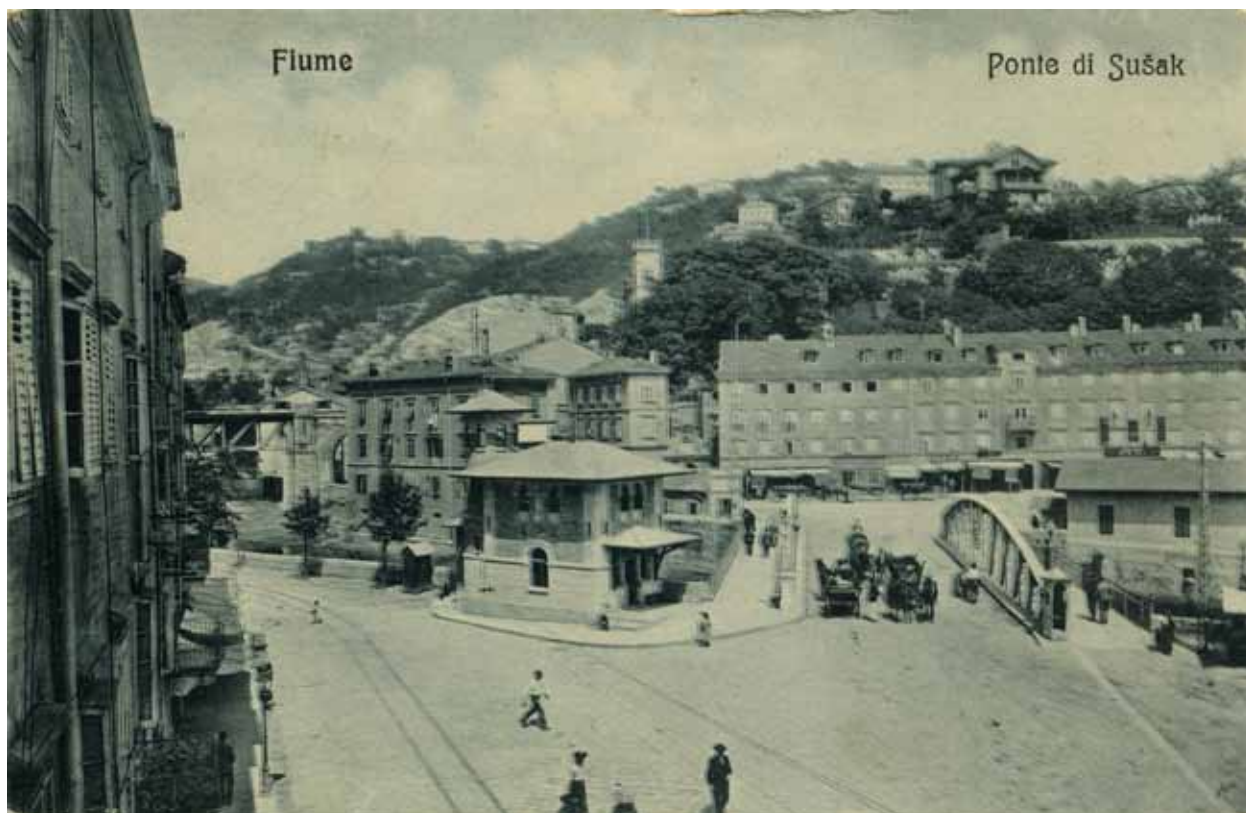
22. listopada. Velike demonstracije u Zagrebu, 30.000 ljudi traži odvajanje Hrvatske od Austro-Ugarske.

23. listopada. Demonstracije pješačke pukovnije *Ban Jelačić* u Rijeci, s hrvatskom trobojnicom na vojarni na Školjiću. Krajnjim naporom izbjegnuto obračun vojske i policije u blizini mosta preko Rječine.

25.-26. listopada. Mađarska vojska i pogranična policija napustili su, vlakom, Rijeku.

27. listopada. Gradonačelnik Rijeke Antonio Vio došao je, noću, na sjednicu Narodnog vijeća u gradskoj vijećnici na Sušaku (kuća Vilhar uz Rječinu) zamoliti da hrvatska Narodna straža održava red i mir u Rijeci, što je i učinjeno.

29. listopada. Utemeljena je u Zagrebu Država Slovenaca, Hrvata i Srba. Istog dana, u četiri poslije podne, Josip Krpan, Milan Batalo i Bartol Baretić preuzeli su *Guvernerovu palaču* u Rijeci od ma-

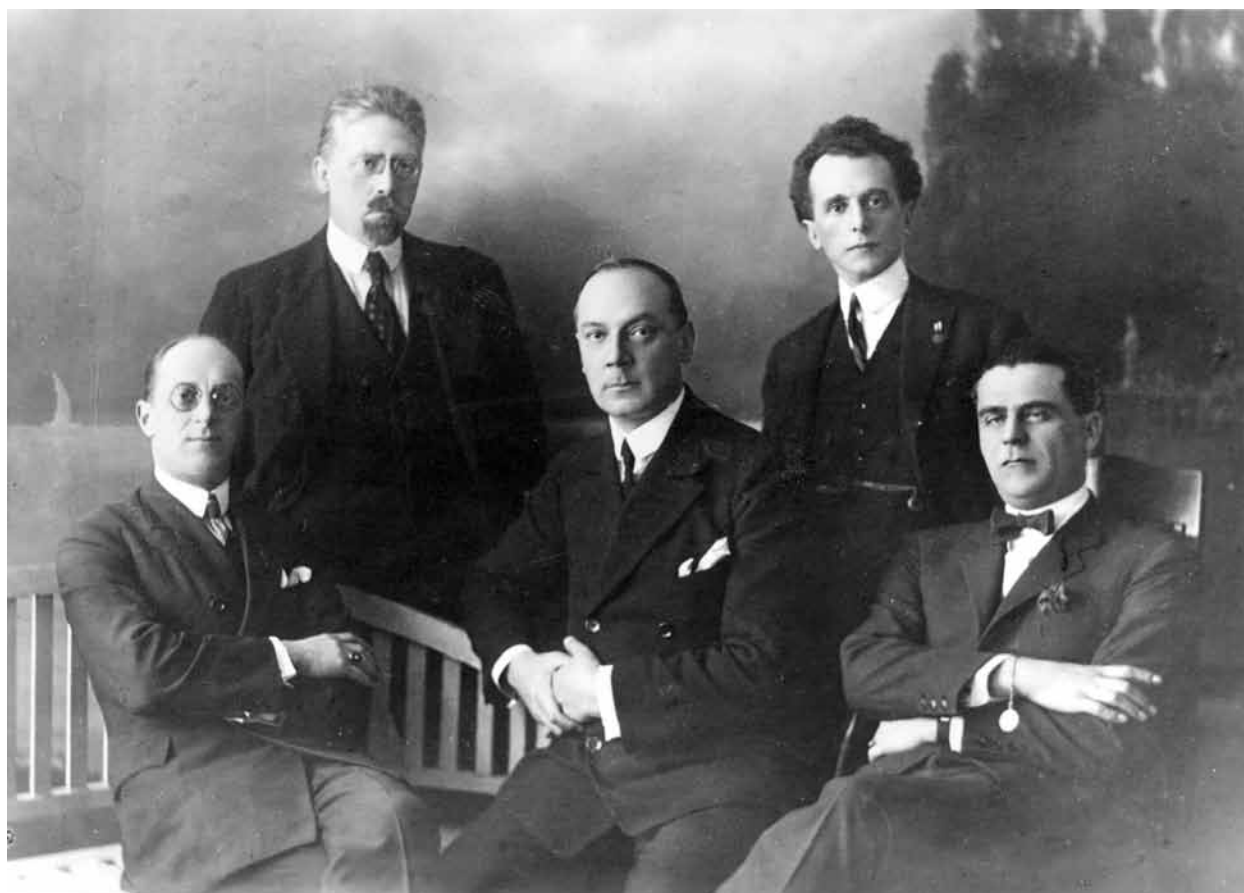
đarskog guvernera Jakelfalussyja. Istovremeno je utemeljen talijanski *Consiglio nazionale*, u čiji su izvršni odbor ušli: Antonio Grossich, Salvatore Bellasich, Silvino Gigante, Adolfo Gotthardi, Giovanni Schittar i Elpidio Springhetti. Prva talijanska zastava bila je izvješena na balkonu *Filodrammatice*.

- 30. listopada.** 30.000 Riječana demonstriralo je na *Piazza Dante* (Trg Republike Hrvatske). Kasnije je ovo tumačeno kao *plebiscit* za priključenje Italiji. Istog dana došao je u Rijeku Konstantin Rojčević, kojeg je Narodno vijeće SHS imenovalo političkim upraviteljem Rijeke. U devet sati održan je sastanak u Guvernerovoj palači s članovima riječkog odbora *Narodnog vijeća*. Vijeće su sačinjavali: pravnici dr. Andre Bakarčić, dr. Rikard Lenac, Franjo Brelić, dr. Djivo Supilo, dr. Milivoj Korlević, prof. Ivan Sveško, dr. Milan Stijić, javni bilježnik dr. Dragimir Bakarčić, trgovac Albert Bonetić, kapelan dr. August Juretić i posjednik Viktor Ružić.
- 31. listopada.** Ban Mihalović imenovao je dr. Rikarda Lenca velikim županom za grad Rijeku i kotar. Na toj dužnosti formalno je ostao do 30. studenog 1920., no znatno prije je nasilno razvlašten.
- 31. listopada.** Kontraadmiral Miklos Horthy, školovan na riječkoj Vojno-pomorskoj akademiji, predao je, u pulskoj luci, austro-ugarsku ratnu

mornaricu izaslanicima Države SHS i otišao je za Mađarsku, u kojoj će dikatorski vladati od 1920. do 1944. godine.

1. **studenog.** *Kvarnerski Argonauti* (Giovanni Matkovich, Attilio Prodam, John Stiglich, Giuseppe de Meichsner i Mario Petris) otišli su u Veneciju brodom *Istria* tražeći intervenciju talijanske ratne mornarice. Uz pomoć pjesnika Sema Benellija došli su do admirala Thaon de Revela.
4. **studenog.** Pod zapovjedništvom kontraadmirala Rainera, uplovila je u riječku luku eskadra talijanskih ratnih brodova, na čelu s *Emanuele Filibertom*, uz kojeg su bili i *Stocco*, *Orsini*, *Acerbi* i *Sirtori*. Admiral je najprije tražio da se skine hrvatska zastava s *Gradskog tornja* i da se izvjesi talijanska.
10. **studenog.** U Rijeku je ušla jedinica od 700 ljudi, pod zapovjedništvom srpskog potpukovnika Maksimovića.
- 4.-15. **studenog.** Talijanska mornarica zauzima Pulu, Istru, Rijeku, kvarnerske otoke, dalmatinske otoke – osim Šolte i Brača, te Zadar i kopneni dio sjeverne Dalmacije.
16. **studenog.** Talijanska vojska zauzela je Rijeku i Sušak te područje od mosta Sv. Ane na Podvežici do Škrljeva, uključujući Martinšćicu, Kostrenu i Grobinštinu sve do Kastva.
17. **studenog.** Pukovnik Maksimović povukao je svoju jedinicu iz Rijeke u Kraljevicu, a u grad su ušle talijanske snage (16.000 vojnika) pod generalom Di San Marzanom. General je izbacio Rikarda Lenca iz Guvernerove palače i od tog trenutka upravu grada kontrolirao je *Consiglio nazionale*.
20. **studenog.-24. travnja 1921.** Talijanska okupacija otoka Krka. Vrhovna komanda talijanskih okupacijskih snaga za Istru i Kvarner bila je u Puli, a na čelu je bio admiral Umberto Cagni. Na čelu komande u Krku bio je Vittorio Tür, koji se smatrao Mađarom.
20. **studenog.** U Rijeci se prikazivao film *Cabiria*, remek-djelo iz 1914. godine, rađeno po scenariju Gabriele D'Annunzia. Taj film presudno je utjecao na D. W. Griffitha i njegovu *Netrepeljivost*, vjerojatno najznačajniji nijemi film uopće.
1. **prosinca.** Proglašena je *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, s glavnim gradom Beogradom.
5. **prosinca.** Došlo je u Zagrebu do krvavog sukoba prosrpske policije i prohrvatske vojske. Na Jelačićevom trgu bilo je 13 mrtvih i 17 ranjenih. Neposredna posljedica bilo je raspuštanje hrvatske vojske i dovođenje jedinica iz Srbije, te naredba po kojoj se o Hrvatskoj govorilo kao o *okupiranoj teritoriji koju drži srpska vojska*.

18. prosinca. Gradski zastupnici Gino Antoni i odvjetnik Libero Fracasetti proglašavaju *aneksiju Rijeke Italiji*.

20. prosinca. Benito Mussolini bio je prvi put u Rijeci i držao je govor u kazalištu *Verdi*.

1918. U Prvom svjetskom ratu na raznim bojištima poginulo je 132.000 vojnika iz Hrvatske.

Najveći broj dionica riječke Rafinerije nafte pripadao je: *S. M. Rothsildu* iz Beča, jednom od najbogatijih Europljana (14.437), *Mađarskoj općoj kreditnoj banci* (14.033), te *Austrijskom nezavisnom kreditnom zavodu* (15.703). Vrlo kompliciranom višegodošnjom akcijom odvjetnik Sallvatore Bellasich posredovat će u prebacivanju vlasništva, pomoću mađarske vlade i nizozemske korporacije *Photogen*, u talijanski posjed. Tada je to postala najveća talijanska rafinerija.

1919.

14. siječnja. U *Gazzetta di Venezia* objavljeno je D'Annunzijevo *Pismo Dalmatincima (La Lettera ai Dalmati)*, u kojem inzistira i na aneksiji Rijeke.

20. siječnja. *Mirovna konferencija* u Parizu započela je radom. Američki predsjednik Wilson zalagao se za razgraničenje: Italiji – Trst sa zapadnom Istrom i Pulom, Kraljevini SHS – istočna Istra i cijela obala Jadrana. Američki stav bio je sljedeći: „Sama Rijeka, u užem smislu, ima malu talijansku većinu, a malu hrvatsku većinu ako se pridoda predgrađe Sušak, stvarni dio Rijeke.“

Wilson je imao precizne podatke zahvaljujući veleposlaniku u Rimu, Pageu, kojeg je informirao Riccardo Zanella.

22. siječnja. Dekret o radu *Consiglio nazionale* u kojem stoji da je cilj Vijeća *sjedinenje Rijeke s Italijom*.

Travanj. Nakon sloma Austro-Ugarske, zemlje koje su nastale na njezinom području, radi stabilizacije monetarnih odnosa pečatirale su novac u emisiji Austro-Ugarske banke. Prvo pečatiranje od strane Nacionalnog vijeća Rijeke trebalo je biti u studenom 1918., no zbog neriješenih pitanja vlasti izvršeno je tek u travnju 1919. godine. Naime, talijanska uprava uvidjela je da kroz Rijeku prolaze ogromne količine papirnog novca, a i sama Rijeka postala je opasan depozit bezvrijednog novca.

Prve krivotvorine javile su se već u svibnju. Razlog za krivotvorenje bio je u tome što su krunne s pretiskom *Città di Fiume* istog trenutka vrijedile 10% više od istih kruna s prvim pečatom Kraljevine SHS. Od svibnja do studenog 1919. Rijeka se smatrala rajem falsifikatora novca. Osobito su bili poznati Dell Belo i Freddi. Oni su kod litografa u Beču izradili žig jednak *rimskom* i više nitko u gradu nije znao da li ima originalan ili falsificiran novac.

9. travnja. Na prijevaru je odveden iz Krka biskup Mahnić i na talijanskom ratnom brodu *Espero* prebačen u Italiju. Bio je u kućnom pritvoru u francuskom samostanu u Frascatiju, u okolici Rima, do 11. veljače 1920. Na intervenciju pape Benedikta XV. pušten je iz zatočeništva, a umro u Zagrebu 20. prosinca 1920. godine.

16. travnja. Sukob u Parizu riječkog izaslanika Andrea Ossoinacka i američkog predsjednika Wilsona oko budućnosti Rijeke.

24. travnja. Oštar Wilsonov memorandum u kojem osuđuje talijanske zahtjeve prema Rijeci.

26. travnja. Talijanska delegacija napušta Mirovnu konferenciju u Parizu, nezadovoljna Wilsonovim stavovima.

27. travnja. Prvi od niza zakona o talijanizaciji prezimena u Rijeci, npr. Marasić u Marassi, Komandić u Comandini, Petrić u Petris, Vuletić u Visintini, Dorčić u Dori, Justić u Giusti, Osojnak u Ossoinack, Grošić u Grossich, Blažić u Bellasich...

1. svibnja. Velika proslava Prvog svibnja kao praznika rada u riječkom parku na Mlaki, kojoj je prisustvovalo oko 10.000 ljudi.

22. svibnja. U riječkom kazalištu održao je govor Benito Mussolini, političar željan vlasti. Završio je s povikom: *Italia o morte! (Italija ili smrt!)*

5. lipnja. Još jedna pokušaj A. Ossoinacka da uvjeri predsjednika Wilsona da je Rijeka talijanska.

- 13. lipnja.** Utemeljena je *Riječka legija* pod vodstvom Giovannija Host-Venturija. U svemu je imao udjela i pjesnik Sem Benelli, koji je došao iz Pule. Odašlana je i *Poruka američkom narodu*, koju je sastavio odvjetnik Salvatore Bellasich.
- 29. lipnja.** Sukob riječkih legionara i Vijetnamaca (Anamita, francuskih vojnika) povodom potpisivanja mirovnog ugovora s Njemačkom u Parizu.
- 6. srpnja.** Sukob riječkih legionara i francuske vojske na Delti. Tom zgodom ubijeno je 13 vojnika (sve Vijetnamci), uz veći broj ranjenih.
- 12. srpnja.** Dolazak međunarodne komisije u Rijeku, koja je trebala ispitati događaje od 6. srpnja. Sačinjavali su je generali: talijanski Robilant, francuski Noulin, engleski H. E. Wats i američki N. Summeral.
- 25. kolovoza.** U *Casa rossa* u Veneciji D'Annunzija su posjetili Attilio Prodam, Edoardo Susmel i Giovanni Host-Venturi.
- 27. kolovoza.** Pojavio se prvi broj riječkog dnevnika *La Vedetta d'Italia* (*Talijanska straža*), koji je u međuratnom razdoblju bio glavni riječki dnevni list. U početku ga je uređivao Armando Odenigo (Hodnik), a kasnije Iti Bacci (Bačić).
- 31. kolovoza.** Sedam talijanskih vojnika, koji su morali napustiti Rijeku zaklinju se u mjestu Ronchi, pred talijanskom i riječkom zastavom: *Rijeka ili smrt!*
- 3. rujna.** Objava zaključaka koje je Međusavezničko vijeće u Parizu donijelo u kolovožu: 1. raspustiti talijanski *Consiglio nazionale*; 2. raspustiti *Riječku legiju*; 3. talijanske okupacione snage smanjiti na jednu brigadu i eskadron konjice; 4. francuske snage zamijeniti novim jedinicama; 5. formirati Međusavezničku komisiju za nadzor uprave u Rijeci; 6. povjeriti održavanje reda i mira engleskoj ili američkoj policiji.
- 10. rujna.** Prema zaključku Mirovne konferencije u Parizu Rijeka je trebala postati neutralna tampon-država.
- 11. rujna.** D'Annunzio napušta mjesto Ronchi i sa 186 dobrovoljaca, smještenih u nekoliko kamiona, koje je nabavio pilot-as Guido Keller, kreće prema Rijeci. Poslao je poruku Mussoliniju: *Kocka je bačena!*
- 12. rujna.** D'Annunzia je dočekaio Host-Venturi, na čelu svojih dobrovoljaca. Dramatičan razgovor *Komandant* je imao s generalom Pittalugom, zapovjednikom regularne talijanske vojske. U sam grad ušao je u 11.40 u crvenom *Fiatu 501*. Potom se odmora u hotelu *Europa*, dok je njegov *akcioni tajnik*, barun Guido Keller rješavao tehničke detalja preuzimanja vlasti. U šest sati poslije podne D'Annunzio se obratio okupljenom mnoštvu s balkona Guvernerove palače. Prve riječi bili su mu: *Talijani Rijeke! U bezumnom i kukavičkom svijetu, Rijeka je danas simbol slobode. U bezumnom i kukavičkom svijetu, postoji samo jedna jedina čista činjenica: Rijeka. Postoji samo jedna istina: a to je Rijeka. Postoji samo jedna ljubav: a to je Rijeka. Rijeka je poput blještave svjetiljke što blješti usred oceana podlosti.*

14. rujna. Formirano zapovjedništvo talijanskih snaga Rijeke pod D'Annunzijem. Činili su ga: Giuriati, Reina, Ulisse, Keller, Pedraz i Castracane. Prije podne grad su napustile engleske i francuske jedinice. Guido Keller je gusarskim prepadom dovukao brod *Persia* u riječku luku. Na brodu je bilo 14 tona naoružanja za ruske kontrarevolucionare pod barunom Wrangelom.

16. rujna. U Guvernerovoj palači organiziran je sastanak Filippa Tommasa Marinettija, vodećeg talijanskog futuriste, Ferruccia Vecchija, jednog od najobrazovanijih ardita, te D'Annunzija, Giuriatija, Host-Venturija, Rizza, Reine, Susmela, Mianija i Mazzuccatta. Raspravljalo se o mogućnosti akcije u samoj Italiji, o maršu na Rim. Od toga se ipak odustalo.

19. rujna. Dolazak eskadrile torpednih čamaca (MAS) pod zapovjedništvom Lugija Rizza i eskadrile zrakoplova pod zapovjedništvom Cabrana.

Razgovor D'Annunzija i Riccarda Zanella u Guvernerovoj palači. Komandant je objašnjavao da je Rijeka samo početak šireg vojno-nacionalnog pokreta koji treba preuzeti vlast u Rimu. Zanella obavještava predsjednika talijanske vlade Francesca Nittija o tim planovima.

20. rujna. Proslava rođenja *trećeg Rima*. Doktor Grossich, u ime *Consiglio nazionale*, prima izaslanike. General Pittaluga formalno je predao zapovjedništvo talijanskih snaga D'Annunziju.

24. rujna. Početak blokade Rijeke od strane regularnih jedinica talijanske vojske.

26. rujna. U Rijeku je kao pregovarač došao admiral Cagni.

9. listopada. Prvi kongres fašista u Firenzi, na kojem je Mussolini iskazao podršku D'Annunziju.

23. listopada. Sušak je, zajedno s Trsatom, proglašen slobodnom gradskom općinom. Kako je time prestao mandat dotadašnjeg zastupstva, dr. Jambrišak, kr. kotarski predstojnik, banskim je dekretom od **24. studenoga 1919.** imenovan vladinim povjerenikom za Grad Sušak, a na njegov prijedlog Mirko Kolacio postaje namjesnik gradskih prihoda. Sušak je tada imao oko 12.000 stanovnika i bio je veličine Zadra.

30. listopada. Proslava prve godišnjice *plebiscita* o talijanskoj Rijeci. Posjeta vojvotkinje d'Aosta Rijeci.

4. studenog. Ardit Guglielmo Barbieri, uz pomoć Alberta Tapparija, otpilio je jednu glavu riječkom dvoglavom orlu na Gradskom tornju (kojeg je izradio venecijanski kipar Vittorio de Marco 1906. godine), kako bi od austrijskog postao talijanski simbol.

- 9. studenog.** U Rijeci je utemeljen Tipografski zavod *La Vedetta d'Italia*. Poslovođa je bio Carlo Colussi (Kolušić), a tehnički ravnatelj Natale Deschmann (Dežman). Najveći dio poslovanja obavljao se na na adresi Via Ciotta 19 (danas srpski konzulat na Dolcu), a poslije Drugog svjetskog rata u toj tiskari tiskao se i *Novi list* do 1963. godine.
- 11. studenog.** Donesena je odluka o odlasku D'Annunzija u Zadar. Za riječkog gradonačelnika prvi put je izabran Riccardo Gigante.
- 14. studenog.** Tijekom noći iz Rijeke prema Zadru plove brodovi *Nullo*, *Cortelazzo*, torpiljarka 66 i MAS br. 2. S *Komandantom* na brodu *Nullo* bili su Luigi Rizzo, Host-Venturi, Ceccherini, Reina, Coselschi i Keller.
- 15. studenog.** Razgovor D'Annunzija i admirala Milla u Zadru. Admiral je obećao da će regularne talijanske jedinice braniti talijanske interese u Zadru.
- 16. studenog.** Izbori za talijanski parlament. Za zastupnika Rijeke izabran je Rizzo, koji je već bio zastupnik Messine. Inače, Rizzo je imao ugled nacionalnog heroja jer je s malim MAS-om, 10. lipnja 1918. godine, potopio austro-ugarski bojni brod *Szent Istvan* kod Premude.
- 17. studenog.** Na Trgu carice Elizabete (nakon aneksije 1924. - *Piazza Regina Elena*, dakle Jelene Petrović Njegoš, supruge talijanskog kralja Vittoria Emanuela III. - danas Jadranski trg) postavljeno je sidro s ratnog broda *Emanuele Filiberto*. Umberto Gnata projektirao je spomen-postolje za to sidro u malom parku usred trga. Otvorenje spomenika održano je uz veliki D'Annunzijev govor i oduševljenu masu ljudi. Spomenik i park uklonjeni su 1934. radi regulacije prometa.
- 18. prosinca.** Plebiscit o odlasku D'Annunzija iz Rijeke. Većina Riječana bila je za njegov odlazak, no shvativši to, *Komandant* je jednostavno porazbijao izborne žare.
- 1919.** U Hrvatskoj započinje zamjena latiničkih natpisa ćiriličnim na službenim i upravnim zgradama.
- Tiskana je knjižica *Suvremne želje katoličkog klera države SHS*. Kako je knjižica bila žute boje, cijeli pokret odmetnutog nižeg katoličkog klera nazvan je *Žuti pokret*. Najveći problemi bili su u celibatu i obvezi časoslova. *Žuti* ili *reformni* pokret imao je jako uporište u dijelu kapucinskog samostana u Rijeci, gdje je najaktivniji bio o. Jeronim Tomac. Pokret je bio temelj za osnivanje *Hrvatske starokatoličke crkve*, u čemu je velik doprinos dao jugoslavenski ministar vjera Ljubo Jovanović. Cilj pokreta bilo je slabljenje katoličke crkve u Hrvatskoj.

1920.

- 1920.** Matko Laginja bio je hrvatski ban.
- 9. siječnja.** Giuriati, kao izaslanik D'Annunzia, i Gino Antoni, kao izaslanik *Consiglio nazionale*, govore na Mirovnoj konferenciji u Parizu.
- 20. siječnja.** Slavlje svetog Sebastijana. U crkvi svetog Vida održana je misa na kojoj je otac Reginaldo Remuldi, kapetan ardit, blagoslovio bodež kojim je trebalo ubiti Zanellu. Saznavši za ovo Vatikan je odmah udaljio svećenika iz Rijeke.
- 24. siječnja.** Sjednica *Consiglio nazionale* na kojoj se raspravljalo o donošenju odluka protiv stavova Mirovne konferencije u Parizu.
- 31. siječnja.** Protest Rijeke *Ligi naroda*.

1. **veljače.** Tiskan je prvi broj *Testa di ferro* (*Željezna glava*), popis D'Annunzijevih legionara, kojeg je utemeljio Mario Carli.
5. **veljače.** Velike manifestacije podrške Rijeci diljem Italije. Federzoni i Benelli govore u parlamentu u korist Rijeke. Demonstracije u Trstu.
- Osnovano je u Rijeci brodersko poduzeće *Costiera*, koje je preuzelo obalnu plovidbu. Kompanija je djelovala do 15. travnja 1932. godine, kad je brodove preuzela *Adriatica* iz Venecije.
19. **veljače.** Dolazak fašističkih izaslanika u Rijeku zbog preuzimanja 250 djece, koju bi, zbog navodne gladi, trebalo smjestiti diljem Italije.
26. **veljače.** Protjerano je iz Rijeke 36 radnika, sve Hrvata, zbog političkog djelovanja. Alceste de Ambris, tadašnji D'Annunzijev tajnik, stajao je iza cijelog događaja smatrajući da Hrvati uzimaju kruh Riječanima!
- ožujak.** Alceste de Ambris napisao je prvu verziju Ustava Talijanske Regencije Kvarnera (*Carta del Carnaro*).
21. **ožujka.** Posveta talijanske zastave vezano uz Giovannija Randaccija (poginuo još 1917.), uz govore D'Annunzija, Gilianija, Host-Venturija i Grossicha.
25. **ožujka.** Protest Rijeke protiv okupacije Carigrada.
9. **travnja.** Nakon što je primio Coselschog, Bonmartinija i Kochnitzkog, D'Annunzio je uputio proglas riječkim radnicima.
18. **travnja.** Krađa 46 konja talijanske vojske na Pre-luci, što je inspiriralo D'Annunzia na proglas *Konji Apokalipse*.
- 18.-24. **travnja.** Mladi književnik Miroslav Krleža govorio je na zborovima Komunističke partije Jugoslavije u Kraljevici (18.), Selcima (19.), Crikvenici (20.) i kraljevičkom brodogradilištu (24.).
- svibanj.-1921. 12. srpnja.** Trsatski župnik Andrija Rački bio je u izgnanstvu zbog talijanske okupacije Sušaka.
12. **svibnja.** Slavlje Riječana povodom pada Nittijeve vlade.
25. **svibnja.** D'Annunzio je predao *Medalje Ronchija* legionarima. U Rimu su uhićeni izaslanici *Consiglio nazionale* Grossich, Rudan i Nascimbeni.
26. **svibnja.** Sjednica *Nacionalnog vijeća* u povodu hapšenja u Rimu. U 21 sat manifestacije po gradu, građani dolaze u Guvernerovu palaču tražeći da im se D'Annunzio obrati. U okolici ruše barikade regularne vojske.
4. **lipnja.** U Rijeku je došao pisac Achille Richard, koji je Komandantu prenio solidarnost francuskih intelektualaca.
15. **lipnja.** Za Dan svetog Vida, otkriven je na Municipiju okrugli kameni reljef *Lav svetog Marka*, dar Venecije. Komandant je održao nadahnuti govor. Lav je danas u lapidariju Pomorskog i povijesnog muzeja, u parku Guvernerove palače.
15. **srpnja.** Antihrvatski pohod D'Annunzijevih legionara s pustošenjem prodavaonica, lokala i stanova. Između ostalog, u 10 sati zapaljene su na vezu u Mrtvom kanalu tri braceri s vinom: Marka Frančića i sinova, iz Baške, braće Mateljan iz Sušaka i braće Janović iz Rijeke. Brodovi su posve izgorjeli.
27. **kolovoza.** U kapucinskoj tiskari *Miriam Gabriele* D'Annunzio tiskao svjetski relevantan politički tekst: *La reggenza italiana del Carnaro: disegno di un nuovo ordine dello Stato libero di Fiume* na 70 stranica. Istovremeno je otisnut i hrvatski prijevod: *Nacrt novog uređenja slobodne riječke države*.

- 30. kolovoza.** D'Annunzio je predstavio svoju, konačnu varijantu Ustava talijanske regencije Kvarnera u prepunom *Teatro Fenice*. Ustav je bio mješavina poetskog i pravnog, no svojim korporativnim uređenjem postavio je smjernice Mussoliniju, koji će na vlast doći tek za dvije godine. D'Annunzio je završio govor naglašavajući da je taj dokument put ka ...*aneksiji Rijeke Italiji, koja će se sigurno dogoditi, malo prije ili malo poslije. Eia, Eia, Eia, Alala!*
- 7. rujna.** Ministar vanjskih poslova Kraljevine SHS dr. Ante Trumbić i talijanski opunomoćeni ministar Pietro Bertolini potpisali su sporazum u Parizu o podjeli bivše austrougarske trgovačke mornarice. Na osnovi tog sporazuma Italija je dobila 198 parobroda sa 522.721 BRT, a Kraljevina SHS 148 parobroda sa 133.705 BRT.
- 8. rujna.** Proglašenje *Talijanske regencije Kvarnera (Regenza Italiana del Carnaro)*, prve fašističke države u povijesti.
- 12. rujna.** Proslava prve godišnjice *Svetog ulaska (Santa entrata)* D'Annunzija u Rijeku.
- 15. rujna.** Došlo je do velikog požara u rafineriji na Mlaki, a požar je izbio na rezervoaru br. 12. Bila je to vrlo opasna situacija jer su kotlovi br. 13 i 14 bili puni benzina, a na pedeset metara skladište krcato bačava napunjenih naftom. U opasnosti su bile i obližnje kuće. Radnici su bili raspoređeni u pomoć vatrogascima, polovica na rezervoar u plamenu, a polovica u zaštitu okolnih kotlova. Gašenjem je koordinirao Milutin Barač, dugogodišnji direktor rafinerije. Uspijevaju nadjačati vatru i najzad je ugasiti.
- 16. rujna.** Osnovan je *Fascio di Fiume*, a tajnik je postao Edoardo Susmel, kasniji Mussolinijev biograf. Tajnici Federacije Fascija Kvarnerske provincije bili su: Giovanni Host-Venturi (kasniji ministar prometa Italije), Arturo Marpicati (kasniji tajnik Talijanske Akademije), Ruggero Gherbaz (Grbac, kasniji prvi predsjednik *Slobodnog grada Rijeke* u izgnanstvu, što je bio sve do 1966. godine), Arturo Maixner (riječki gradonačelnik 1938.-1943.), Genunzio Servidori i Carlo Cattalini (Katalinić).
- 20. rujna.** Proslava pedesete godišnjice ujedinjenja Italije.
- 22. rujna.** U Rijeku je došao ugledni znanstvenik Guglielmo Marconi. Organizirao je prvi radioprijenos na ovim prostorima opremom sa svoje jahte *Elettra*. Prenošen je D'Annunzijev govor. (Prvi radioodašiljač na Balkanu proradio je u Zagrebu 1926. godine.)
- Konstituirana je privremena vlada Talijanske regencije Kvarnera. Članovi su bili: D'Annunzio za vanjske poslove, Host-Venturi za obranu, M. Panteleoni za financije, Icilio Bacich za unutrašnje poslove i sudstvo, L. Bescocca za ekonomiju i Clemente Marassi za javne radove.
- 26. rujna.** Jedan od govora Antonia Grossicha s balkona svog stana (kuća Whitehead, iznad kineškog restorana na današnjem Jadranskom trgu). U prisutnosti D'Annunzija i velike mase ljudi, uz svijetlo baklji, Grossich je navjestio aneksiju Rijeke Italiji.
- 29. rujna.** Sjednica *Consiglio nazionale* u Municipiju na kojoj je prihvaćen Ustav.
- 4. studenog.** D'Annunzijevi legionari okupirali su otočić Sveti Marko između Krka i obale.

12. studenog. Potpisan je *Rapallski ugovor* između Kraljevine SHS i Italije. Po tom ugovoru priznata je neovisnost Riječke države. S jedne strane potpisnici su bili Milenko Vesnić, predsjednik ministarskog savjeta, Ante Trumbić, ministar vanjskih poslova, i Kosta Stojanović, ministar financija, a s druge Giovanni Giolitti, predsjednik ministarskog savjeta i ministar unutrašnjih poslova, Carlo Sforza, ministar vanjskih poslova i Ivanoe Bonomi, ministar rata.

Što se tiče Rijeke, članak 4. kaže: „Kraljevina SHS i Kraljevina Italija priznaju potpunu slobodu i nezavisnost Države Rijeke (*Fiume*) i obvezuju se da će to vječno poštivati. Državu Rijeke sačinjavaju:

- a) *Corpus separatum* u sadašnjim granicama grada i kotara Rijeke (*Fiume*);
- b) dio bivšeg teritorija Istre, ograničen kako slijedi: na sjeveru linijom koja će biti određena na terenu i koja polazeći neposredno od naseljenog mjesta Kastav izlazi na granicu *Corpus separatum*, na cestu Sv. Matej-Rijeka, ostavljajući naseljena mjesta Srdoči i Hosti Kraljevini SHS i cijeli kolski put sjeverno od željeznice koja preko Matulja i raskrižja kod kote 377, zapadno od Kastva, vodi ka Rupiću u Državu Rijeku. Na zapadu linijom koja od Matulja silazi k moru kod Preluke, ostavljajući željezničku stanicu i mjesto Matulji na talijanskom teritoriju.“

Uz Državu Rijeku, koja je postala prijelazni oblik k aneksiji grada, Italija je dobila otoke Cres i Lošinj, kao i južnije Lastovo i Palagružu, te Zadar s okolicom.

- 13. studenog.** Okupacija Raba i Krka od strane D'Annunzijevih legionara.
- 16. studenog.** Razgovori u blizini Raba, na otvorenom moru, između admirala Milla i D'Annunzija.
- 16. studenog.** Veliki mimohod pro-talijanskog stanovništva grada Krka uz ardite pristigle iz Rijeke.
- 17. studenog.** Protesti u Rijeci protiv *Rapallskog ugovora*.
- 18. studenog.** Susret D'Annunzija i generala Caviglie, zapovjednika regularne talijanske vojske. Tom prigodom Caviglia je sugerirao D'Annunziju da je njegov daljnji boravak u Rijeci nepoželjan.
- 20. studenog.** D'Annunzio je održao govor u riječkom kazalištu *Verdi*. Poslije govora uslijedio je koncert kojim je dirigirao slavni Arturo Toscanini, u tom razdoblju vatreni fašist.
- 28. studenog.** Uvedeno je opće pravo glasa u Hrvatskoj.
- 30. studenog.** Proglašenje pomorske blokade Rijeke. Rikard Lenac formalno je odstupio s mjesta riječkog župana, ali nije mogao prijeći na Sušak.

17. **prosina.** Senator Borletti iz Milana isplatio je D'Annunziju 12 milijuna lira za povrat parobroda *Cogne* kojeg su arditi zauzeli gusarskim prepadom.
21. **prosina.** General Caviglia, u ime talijanske regularne vojske, proglasio je kopnenu blokadu Rijeke, a D'Annunzio ratno stanje.
24. **prosina.** U 18.30 odletio je u zrak željeznički most između Brajdice i Delte. U 20 sati srušen je drugi željeznički most, potom u 21.30 srednji. Cilj rušenja mostova bio je onemogućavanje regularnim trupama da uđu u grad iz pravca okupiranog Sušaka. Glavni most srušen je u 22.45 najjačom eksplozijom.
25. **prosina.** Započeo je *Krvavi Božić*, odnosno *Pet riječkih dana*. U obranu grada stali su fašisti i dio građana, ukupno oko 6.000 ljudi. Regularna vojska napadala je s 20.000 vojnika, a krenula je u proboj u 17 sati duž pruge Matulji-Rijeka.
26. **prosina.** U 6.20 pogođeno je skladište municije na Svetoj Katarini, brdu nasuprot Trsatu, koje je eksplodiralo uz zastrašujuću detonaciju. U 15 sati, trećom granatom s broda *Andrea Doria*, pogođen je *Bijeli salon* Guvernerove palače, odnosno D'Annunzijeva radna soba. Komandant je bio lakše ranjen. O tim trenucima sačuvano je svjedočanstvo kirurga i književnika Ericha Via (sina gradonačelnika Antonia Via) u knjizi *Stranputice slobode* (Rijeka, 1997.):
- U golubinjaku iza Guvernerove palače, a pred peterokatnicom na čijem smo trećem katu mi stanovali, držao je orla... Četvrtog dana tog petodnevnog rata začuli smo tri topovska pucnja s mora i ugledali dim koji se dizao s palače. Potrčali smo na balkon i gledali malo potom D'Annunzija koji je izašao na stražnja vrata palače i neodlučno zastao. Bio je u uniformi, bez pokrivala za glavu, a na čelu mu se vidjela tamna mrlja. Prešao je ulicu i pobjegao u dvorište susjedne kuće. Nakon nekoliko minuta ukazali su se časnici njegovog glavnog stožera, koji su ga tražili. Našavši ga, povelili su ga lakše ranjena u prizemlje naše zgrade, gdje su stanovali ljudi njemu vjerni. Bio je vrlo uzbuđen, derao se i naređivao da nam oduzmu telefon i postave stražu ispred vrata.*
27. **prosina.** D'Annunzio se odlučio za kraj borbi, shvativši da neće dobiti pomoć ni od Mussolinija, ni od Francesca Giunte, koji je u Trstu imao 3.000 fašista.
- Arditi su došli na Košljun i otvorili su grob Katarine Frankopan u kapeli svetog Bernardina. U zatvor su odveli franjevce Bonaventura Škuncu, Stjepana Štefanića i fra Josipa. Dok su ih vodili ulicama Krka, prolaznici su ih pljuvali i dobacivali su im uvrede.
28. **prosina.** D'Annunzio je organizirao sastanak s predstavnicima talijanskog Nacionalnog vijeća u Grossichevom stanu. Shvativši da nema potpore, izjavljuje da pristaje na povlačenje iz grada samo kako bi spasio njegove stanovnike daljnjih razaranja.

30. prosinca. Poslije dva dana razgovora potpisan je *Opatijski pakt*, između generala Ferrarija s jedne i Host-Venturija i Riccarda Gigantea s druge strane. Sadržavao je pet točaka: 1. da Riječka država – u cilju izbjegavanja svake daljnje akcije protiv grada – priznaje *Rapallski ugovor* 2. da iz grada moraju izaći legionari 3. da riječku luku moraju napustiti ratni i svi drugi brodovi, koji su ilegalno prispjeli ili su zadržani 4. da se evakuiraju otoci Krk, Rab i Sveti Marko, počevši sa 5. siječnjem 1921. 5. da legionari moraju početi napuštati grad od 5. siječnja 1921. god., u tri vlaka dnevno, s najmanje 300 ljudi, a prema vremenu koje će odrediti vojno zapovjedništvo.

1920. Talijanska regencija Kvarnera bila je prva država u svijetu koja je priznala boljševičku Lenjinovu Rusiju.

Guido Keller i Giovanni Comiso utemeljili su *Društvo slobodnih duhova Yoga*, s ciljem moralne obnove D'Annunzijevih legionara. To neobično udruženje zaživjelo je u hotelu *Europa*, a sve tekstove i akcije odlikovali su ironija i burleska.

1921.

- 1. siječnja.** Predsjednik privremene vlade Riječke države postao je dr. Antonio Grossich.
- 3. siječnja.** D'Annunzio je na groblju Kozala održao govor prilikom sahrane poginulih tijekom *Krvavog Božića*. Bila je riječ o 22 legionara te petorici civila. Nitko od poginulih nije bio iz Rijeke. Potom je D'Annunzio održao posljednji od svoja 92 riječka govora i to s balkona Municipija.
- 18. siječnja.** U velikoj vijećnici Municipija D'Annunzio se oprostio od Riječana, i otišao za Veneciju.
- 24. travnja.** Izbori za popunjavanje *Ustavotvorne skupštine (Konstituyente)* Riječke države. Od 12.702 birača za dr. Grossicha i Nacionalni blok glasalo je samo 3.447 izbornika, a za Riccarda Zanellu i njegovu Autonomnu stranku 6.557 birača. Shvativši što se dogodilo, Riccardo Gigante i sljedbenici upali su u palaču Suda, no bilo je prekasno, jer je potpisani zapisnik bio sklonjen na sigurno.
- 27. travnja.** Upad Francesca Giunte u palaču *Municipija* s ciljem da se na mjesto predsjednika postavi Riccardo Gigante, umjesto regularno izabranog Zanelle. Kako Zanela nije pristao surađivati, vlast je nakratko preuzeo odvjetnik Salvatore Bellasich, kao izvanredni komesar.
- 9. svibnja.** Regularna talijanska vojska, koja je bila na području Sušaka jer je istjerivala D'Annunzieve ardite, povukla se do mosta na Svetoj Ani, tako da su Skrljevo, Draga, Kostrena i Martinšćica do Plumbuma te Grobinština do Orehovice

došle i formalno u sastav nove južnoslavenske kraljevine.

- 26.-27. lipnja.** Veliki incident dogodio se na prostoru *Porto Baross*, nakon što je talijanski ministar Carlo Sforza, u talijanskom Parlamentu, obznanio prepuštanje sušačke luke Jugoslaviji. Jedinica talijanskih alpinaca pokušala je pucanjem rastjerati demonstrante, među kojima je bilo mnogo fašista i bivših legionara. Poginulo je pet fašista, a bilo je i dvadesetak ranjenih.
- 28. lipnja.** Donesen je *Vidovdanski ustav* Kraljevine SHS kao osnova za centralističko uređenje.
- 14. rujna.** Između Italije i Kraljevine SHS sklopljena je *Briionska konvencija* o ribolovu, kojom se dopuštao talijanskim ribarima ribolov uz istočnu obalu Jadrana do udaljenosti od 1 milje od obale. Zbog vrlo nepovoljnih uvjeta Kraljevina SHS ratificirala je sporazum tek 13. prosinca 1923.
- 5. listopada.** Uz posredovanje generala Luigia Amantea sazvana je riječka *Konstituenta*. Da bi se sjednica mogla održati, morao se postaviti trostruki kordon karabinjera oko *Municipija*. Za predsjednika bio je službeno izabran Riccardo Zanela.
- 10. studenog.** Na Trećem kongresu Međunarodne socijalističke partije Rijeke utemeljena je *Komunistička partija Rijeke*. Izabran je i Centralni komitet od 15 članova. Već 21. studenog išao je proglas na hrvatskom i talijanskom jeziku: *Proletarijatu*

slobodnog grada Rijeke. Vođa KP Rijeke bio je Simon Arpad, kojeg je često napadala *La Vedetta d'Italia* kao mađarskog nacionalista. Ta partija je, sa 150 članova, bila najmanja članica Treće komunističke internacionale.

1921. U Rijeci izlazi književni časopis *La Fiumanella*.

U Milanu je tiskana knjiga Leona Kochnitzkog *Bal des Ardents ou les Saisons fiumaines*. Na talijanskom je objavljena 1922. godine pod naslovom *Peto godišnje doba ili riječki kentauri*. Tekst je konfuzno, ali dragocjeno svjedočanstvo bliskog D'Annunzijevog suradnika.

Iz Rijeke je odnesena arhivska građa koja se tiče D'Annunzija. Tome je dodano još 12 sanduka pred Drugi svjetski rat. Danas je sve pohranjeno u njegovoj memorijalnoj vili *Vittoriale*, u mjestu Gardone na Lago di Garda.

1922.

1. siječnja. Utemeljena je *Jadranska plovidba* od: *Jadranske plovidbe Sušak*, *Probrodarskog društva Dalmatina Split*, *Oceania Trst*, *Austro-hrvatskog parobrodarskog društva Punit*, *Obalne plovidbe Dubrovnik* i *Hrvatskog parobrodarskog društva Senj*.

13. siječnja. Po treći put, ovaj put nepovratno, iz Rijeke je protjeran Milutin Barač, koji je bio direktor Rafinerije nafte - neko vrijeme najveće u Europi! - gotovo četrdeset godina.

31. siječnja. Riccardo Zanella preživio je atentat – aktivirana je ručna bomba u njegovom automobilu. U gradu se osjeća velika napetost.

3. ožujka. Nakon dužih priprema fašističkih poslanika Giunte, Giuriatija i Di Stefana, u 5.30 počeo je napad na Guvernerovu palaču, sjedište Zanelle i njegove vlade. Napad je išao s povcima: *Eia, eia, alala! Abasso porchi Croati! Morte ai Croati! (Dolje hrvatske svinje! Smrt Hrvatima!)*. U 12.30 na Guvernerovoj palači podignuta je bijela zastava. U obrani su poginuli policajci Finderle, Marušić i Legović. Potom je Zanella sa svojim dijelom Konstituyente prešao u Kraljevicu. U Rijeci je vlast preuzela krnja Skupština, na čelu s prof. Attiliom Depolijem.

1922. U Rijeci je pokrenut luksuzni turistički mjesečnik *Abbazia e riviera del Carnaro (Opatija i kvarnerska rivijera)*, jedan od najblistavijih izdavačkih poduhvata na ovom području. Časopis je donosio članke na talijanskom, njemačkom i mađarskom jeziku, iznenađujuće detaljno pratio je likovne i glazbene događaje u Rijeci i Opatiji, a puno pažnje posvećeno je fotografijama i ugođaju turističkog blještavila. Revija je izlazila do 1941. godine.

10. listopada. Predsjednik Komunističke partije Rijeke bio je Franjo Jurinčić, zapisničar Lujo Blažević, a službeni delegat za kongres Treće internacionale u Moskvi bio je Stefano Popper. Nasilje prema stranci bilo je često, pa je tako Giuseppe Quarantotto bio pretučen metalnim šipkama, a

Simon Arpad bio je otet i protjeran na Sušak, iz kojeg je i dalje koordinirao radom partije.

- 23. prosinca.** Iz kapucinskog samostana u Rijeci protjeran je o. Bernardin Skrivanić, graditelj crkve Gospe Lurdske i veliki hrvatski domoljub. Umro je u Splitu 25. rujna 1932. godine.
- 1922.-1923.** U Zagrebu se tiska *La Difesa (Obrana)*, političko-trgovačko-književni tjednik, poluslužbeno glasilo riječkih autonomaša Riccarda Zanelle. Urednik je bio Dragutin Rebernjak.
- 1922.-1923.** Vatroslav Cihlar, pišući novinske članke iz Italije i Njemačke, među prvima je u svijetu skrenuo pažnju na opasnosti od talijanskog fašizma i njemačkog nacizma.

1923.

- 1923.** U Rijeci je godinu dana djelovala Umjetnička škola *Michelangelo Buonarroti*, koju su pokrenuli Marcelo Ostrogovich, Ugo Terzoli i Mario de Hajnal.

Utemeljeno je *Društvo za riječke studije (La Società di Studi Fiumani)*. Prvi predsjednik bio je Guido Depoli, a glavna aktivnost društva bilo je izdavanje povijesne revije *Fiume* od 1923. do 1940. godine.

- 3. ožujka.** Talijanska vojska, koja je okupirala mnoge hrvatske krajeve poslije završetka Prvog svjetskog rata, povukla se sa Sušaka.
- 20. svibnja.** Svečano je otvoren stadion *Orijenta* na Krimeji.
- 18. rujna.** Mussolini je likvidirao Depolijevu vladu i imenovao je *vojnog guvernera Rijeke*, generala Gaetana Giardina.
- 1923.** U Rijeci je prikazan dokumentarni film *Fiume olocausta (Mučenička Rijeka)*, o danima pod D'Annunziom.
- 1923.** Pokrenut je mjesečnik *La Riviera del Carnaro*, službena turistička publikacija s člancima na talijanskom, njemačkom, francuskom i mađarskom jeziku, bogato ilustrirana i na kvalitetnom papiru. Časopis je izlazio do 1941. godine.
- 1923.** U Kraljevici se nalazilo uredništvo lista *Fiume*, koji se tiskao na francuskom jeziku u Genevi. Taj list pokrenuli su Riccardo Zanella i Rikard Lenac, a kao urednik spominje se J. Labour. Uredništvo se borilo za nezavisnu Riječku državu.

1924.

- 27. siječnja.** *Rimskim ugovorom* između Kraljevine SHS i Italije Rijeka je potpala pod Italiju, a Sušak pod Kraljevinu SHS. U njemu stoji:

„Članak 1. Talijanska vlada priznaje punu i cjelokupnu suverenost Kraljevini SHS nad lukom Baroš i nad Deltom, koji će biti evakuirani i predati nadležnim vlastima Kraljevine SHS u roku od dva dana po razmjeni ratifikacije ovog sporazuma.

Članak 2. Vlada Kraljevine SHS priznaje punu i cjelokupnu suverenost Kraljevine Italije nad

gradom i lukom Rijeke, kao i nad teritorijem koji je odijeljen graničnom linijom naznačenom u slijedećem članku...“

Potpisnici su bili Mussolini s jedne, a Pašić i Ninčić s druge strane.

- 9. veljače.** Službeno je prestala postojati Komunistička partija Rijeke, priključivši se KP Italije. Simon Arpad bio je kandidat na izborima za talijanski parlament.

- 23. veljače.** Povlačene su granične crte između Rijeke i Sušaka i to bijelom bojom talijanske, a crvenom jugoslavenske. Najbizarnije rješenje bila je granična linija kroz kapelicu sv. Ivana Nepomuka uz Rječinu, na način da su 2/3 pripale Kraljevini Jugoslaviji, a 1/3 Kraljevini Italiji.

- 24. veljače.** Delta i luka Baroš predani su Kraljevini SHS. Istog dana D'Annunzio je proglašen *Principe di Monte Nevoso (Princ od Snježnika)*. Na toj počasti D'Annunzio je zahvalio kralju Viktoru Emanuelu III.:

Ja sam uvjeren da me Vaše Visočanstvo nije htjelo nagraditi zato, da podijeli bijelom kopljaniku pravo koje se odnosi na tu čast, već slugi domovine opredjeli kao zaslugu jednu točku izvidnice, što ju je on branio i sačuvao uz cijenu boli. Radi toga duboko i ponizno zahvaljujem Vašem Visočanstvu za još jednom priznatu mi vjernost. Želim da danas ratna lađa Vašeg Visočanstva digne sidra ne samo prema bližnjim granicama Dantea, već prema vratima budućnosti.

- 26. veljače.** Borba za crkvu na Zametu između župljana i komisije za razgraničenje. Komisija je, poslije neugodnih scena, granicu pomakla južno od crkve, pa je ona ostala Kraljevini SHS.

- 1924.** U Milanu je izašao autobiografski, homoseksualni roman *Luka ljubavi* koji je napisao Giovanni Comisso, a koji se zbiva u Rijeci za vrijeme D'Annunzija.

- 1924.** Sve filmove snimljene u Rijeci u vrijeme D'Annunzija preuzeo je rimski *Istituto Luce*. U prvom redu riječ je o filmovima koje je snimao Arturo de Maichsner, koji je imao kinolaboratorij u parku na Mlaci.

- 16. ožujka.** Antonio Grossich dočekao je kralja Vittoria Emanuela III. koji je došao brodom *Brindisi* u 10.30 u riječku luku kako bi službeno proglasio aneksiju. Kralj je prošao kroz slavoluk koji je izradio Umberto Gnata (1879.-1956.). U čast aneksije bila je otvorena velika izložba u *Circolo patriottico* (danas Gradska knjižnica). U Municipiju kralja je pozdravio Antonio Grossich, da bi potom održao govor i Iccilio Baccich. U Guvernerovoj palači general Gaetano Giardino, dotadašnji upravitelj grada, predao je grad kralju i Italiji. Kralj je brodom otišao do Voloskog, a obišao je i Opatiju i Lovran. U riječkom kazalištu prisustvovao je navečer izvođenju opere *Il Piccolo Marat*, a brodom *Brindisi* otišao je iz Rijeke u 22.20.